DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.01
УДК 378.091.3:376-51:159.98

Г. В. Афузова
h.v.afuzova@udu.edu.ua
htpps://orcid.org/0000-0001-8112-8943
В. І. Кротенко
v.i.krotenko@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-6382-984X
Г. О. Найдьонова
flyingbirdy@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-6679-0469

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено результати проєкту «Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України», який реалізовувався у 2022-2023 р.р. за підтримки Української асоціації дослідників освіти та Європейської асоціації дослідників освіти. Особливу увагу акцентовано на висвітленні організаційних засад підвищення рівня резильєнтності студентів І курсу в умовах воєнної агресії з метою збереження їх психічного здоров'я. Описано методологію, зміст та структуру психолого-педагогічного тренінгу «Розвиток навичок резильєнтності для збереження і зміцнення психічного здоров'я першокурсників закладу вищої освіти під час професійного навчання в умовах воєнного стану».

Ключові слова: тренінг, психічне здоров'я, резильєнтність, здобувачі першого рівня вищої освіти, воєнний стан.

Постановка проблеми. Загострення воєнної агресії з боку російської федерації стало потужним викликом не лише суверенності України, але й самому факту існування нашої держави. Війна як травмівна криза зачіпає абсолютно всі сфери життєдіяльності, і сфера освіти – не виняток. Окрім масштабних руйнувань освітньої інфраструктури, вимушеного переміщення закладів вищої освіти та учасників освітнього процесу всередині та за межами країни, порушення безперервності освітнього процесу, труднощів забезпечення доступу до освіти для багатьох здобувачів та інших соціально-економічних і політичних наслідків, гостро постає проблема безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу. Навіть за відсутності прямої загрози фізичному здоров'ю, кожен, хто стикається з війною, потрапляє у групу ризику порушень психічного здоров'я. Відповідно, одним із головних завдань закладу освіти є «повсякденна психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу» (Лист Міністерства освіти і науки України «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році», 2022).

На нашу думку, однією з вразливих груп учасників освітнього процесу є здобувачі першого рівня вищої освіти на початку професійного навчання – українські студенти-першокурсники, які знаходяться одночасно під впливом двох криз – травмівної кризи (війна на території України) та кризи професійного вибору (що поєднується із потребою адаптуватися до якісно нової соціальної ситуації розвитку). Це робить актуальним пошук ефективних технологій їх психологічної підтримки в межах закладу вищої освіти, який, як правило, має значний і професійний, і організаційний ресурс, а також потужний соціальний вплив для забезпечення комплексного і системного підходу до всіх учасників освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема резильєнтності почала розглядатися у науці з початку XIX ст., її в різних контекстах досліджували у різні часи Fraser M. W., Richman J. M., Galinsky M.

J., Margalit M., Idan, O., Connor K.M., Davidson J. R., Hellerstein D., Ассонов Д., Бірон Б., Божок Є., Кіреєва З., Лазос Г., Мечникова І., Паскевська Ю., Пирожков С., Федотова Т., Хамітов Н., Хаустова О. та багато інших українських та іноземних науковців. Психологічна стійкість студентів була у центрі уваги таких науковців як Бодров В., Васильченко Г., Вдовиченко А., Жигайло Н., Крайнюк В., Лисюк С., Нагірнер І., Сивогракова З., Тептюк Ю., Титаренко Т., Фомінова А., Цимбалюк М., Шолубка Т. тощо.

Травмівний вплив воєнної агресії на особистість описували у своїх дослідженнях Almoshmosh N., Ahmed N., Murthy R.S., Lakshminarayana R.; Hobfoll S. E., Spielberger C. D., Breznitz S., Figley C., Folkman S., Lepper-Green B., Meichenbaum D., Milgram N. A., Sandler I., Sarason I., van der Kolk B., Агаєв Н., Кісарчук З., Кокун О., Лозінська Н., Меньшиков І., Пішко І., Романчук О., Щербатих Ю. та багато інших тощо. Соціально-психологічні проблеми, з якими стикається молодь після вступу у заклад вищої освіти, вивчали Алмазова Т., Андрєєва А., Бохонкова Ю. , Гапонова С., Герасімова Н., Жигайло Н., Кочерук О., Острова В., Прудська О. тощо, а особливості впливу війни на стан психічного здоров'я здобувачів вищої освіти описують Bright D., Jones F., Складановська М., Мотозюк Л., Блохіна І., Москаленко О., Лазорко О., Шевцова Т., Жук О., Іващенко О., Шульга М. та багато інших.

Провідні засади психологічного супроводу студентів під час навчання у закладі вищої освіти висвітлюють у своїх працях Острова В., Панок В., Повякель Н., Чепелєва Н., Яценко Т., а особливості їх психологічної підтримки під час війни – Вознюк А., Лазуренко О., Опанасенко Л., Пилипенко Н., Тертична Н., Сміла Н. та багато інших науковців. Національна школа тренінгу була започаткована Казміренко В., Швалб Ю., Яценко Т. тощо, а переваги тренінгів життєстійкості описано у наукових доробках Muddy S., Зливкова В., Лукомської С., Потапової Н. та інших науковців-практиків.

Мета статті полягає у висвітленні теоретико-методологічних засад психолого-педагогічного тренінгу як дієвого засобу розвитку резильєнтності майбутніх фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти з метою збереження та відновлення їх психічного здоров'я.

Виклад матеріалу дослідження. Це дослідження виконувалося в рамках проєкту «Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України», який фінансується Українською асоціацією дослідників освіти за підтримки Європейської асоціації дослідників освіти. Було визначено, що у 2022-2023 навчальному році на етапі адаптації до умов професійного навчання 38% першокурсників факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова продемонстрували низькі показники рівня резильєнтності – знижену здатність впливати на складну/нетипову ситуацію, втрату власних ресурсів, труднощі у вирішенні нових викликів та життєвих питань, дезадаптаційні прояви тощо – і, відповідно, не володіли навичками збереження та підтримки психічного здоров'я (Afuzova, H., Naydonova, G., & Krotenko, V., 2023). Це продемонструвало необхідність розробки ефективної стратегії психологічної підтримки здобувачів першого рівня вищої освіти у таких складних життєвих обставинах.

З метою збереження та зміцнення психічного здоров'я здобувачів першого рівня вищої освіти на етапі адаптації до умов професійного навчання в період воєнного стану нами був розроблений тренінг особистісного росту та стимуляції розвитку навичок резильєнтності. Ще у дослідженнях Muddy S. (2007) було доведено, що тренінги життєстійкості позитивно впливають на психічне здоров'я, сприяють оптимізації діяльності та розвитку навичок стресостійкості особистості у складних життєвих ситуаціях. Крім того, вони мотивують до пошуку нових сенсів життя та активної діяльності (в нашому випадку, навчально-професійної) (Muddy S., 2007).

Принципами психологічного забезпечення процесу підвищення рівня резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнної агресії виступають принципи тренінгової роботи, які мало відрізняються від моральних принципів психологічної допомоги взагалі. Вони базуються на гуманістично спрямованому та демократичному підході Роджерса К. і сформовані протягом становлення соціально-психологічного тренінгу як психологічного впливу на якості, властивості, вміння, здібності та установки особистості: принцип добровільності; принцип активності; принцип дослідницької творчої позиції; принцип партнерського спілкування; принцип психолого-педагогічної взаємодії (Афузова Г.В., 2010, с. 142-143). Так, принцип добровільності спирається на свободу вибору, особливо у питаннях власного благополуччя. Принцип активності передбачає створення відповідних умов для прояву активності студентів, які, в свою чергу, мають спрямувати власні зусилля на отримання практичного, емоційно-чуттєвого досвіду. Дослідницька позиція тісно пов'язана з принципом активності. Вона зумовлює

відкритість до нового досвіду, здатність і прагнення активно спостерігати за власними особистісними змінами. А творчий аналіз отриманої інформації стосовно власних індивідуально-психологічних особливостей виступає чинником актуалізації особистості в ході саморозвитку та посттравматичного зростання. Також дуже важливою є реалізація принципу партнерського спілкування, оскільки без довіри між учасниками психологічної взаємодії не може бути досягнута мета психолого-педагогічної підтримки першокурсників закладу вищої освіти в умовах воєнного конфлікту, а саме розвиток навичок резильєнтності для збереження та відновлення психічного здоров'я в складних життєвих обставинах з допомогою власних внутрішньоособистісних ресурсів. Реалізація цього принципу покликана створювати атмосферу безпеки, довіри, відвертості, що дозволяє уникнути закритості у спілкуванні і знаходити оптимальні шляхи вирішення власних особистісних і міжособистісних проблем (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023).

Стратегія тренінгово-семінарських занять психологічного спрямування, обрана нами, сприяє водночас як розвитку самосвідомості особистості, осмисленню системи цінностей, так і посиленню вмотивованості та формуванню конструктивної поведінки у складних життєвих обставинах (при цьому важлива роль відводилася розвитку просоціальної поведінки та ефективних копінг-стратегій). Відповідно, мета психолого-педагогічного тренінгу «Розвиток навичок резильєнтності для збереження і зміцнення психічного здоров'я першокурсників закладу вищої освіти під час професійного навчання в умовах воєнного стану» полягає в ознайомленні учасників з набором психологічних інструментів, які сприятимуть гармонізації їх образу Я, уявлень про себе і ставлення до себе; актуалізації та активації процесів самопізнання; розвитку навичок емоційної і поведінкової саморегуляції, що укріплюватиме їх психологічну стійкість (резильєнтність) – спроможність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи, відновлюючи та плекаючи при цьому своє психічне здоров'я, особистісну цілісність, зростання, соціальні зв'язки (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023).

Розроблена програма тренінгу передбачає групову форму роботи у двох можливих форматах (залежно від безпечності ситуації) – наживо та онлайн. Не рекомендовано проводити тренінг у великих групах, оптимальна кількість учасників однієї групи становить 6-12 осіб. При цьому варто зазначити і тривалість проведення тренінгу: так, тренінг наживо проводиться протягом 8 годин, з яких 30–45 хв треба запланувати на перерву. Проведення ж тренінгу онлайн передбачає 6 зустрічей по 2 академічні години не рідше 1разу на тиждень. У разі проведення тренінгу онлайн кожен модуль (крім модуля І) розпочинається з нагадування правил роботи в групі та обговорення домашнього завдання, яке подається наприкінці кожної зустрічі.

Для опису методів тренінгової роботи ми використали класифікацію Лефтерова В., Форманюк Ю. та Третьякової Т. (2021):

1) презентаційні – методи вербальної і невербальної презентації, призначені для посилення ефектів сприймання і всебічного осмислення теоретико-прикладних і практичних питань з тем тренінгу;

2) психотехнічні – методи, спрямовані на формування комфортної групової атмосфери, зміну емоційного стану учасників групи, а також на тренування різних особистісних і комунікативних властивостей, у першу чергу, на підвищення чутливості у сприйманні оточуючого світу;

3) дискусійні – ці методи є наскрізними і можуть застосовуватися впродовж всього тренінгу під час аналізу реальних життєвих ситуацій учасників групи, а також під час розгляду результатів групової роботи;

4) зворотного зв'язку – методи, які покликані отримати відомості про якість і результати проведених тренінгових процедур, групові процеси, що відбуваються, оцінку ефективності роботи тренерів тощо (Лефтеров В.О., Форманюк Ю.В., Третьякова Т.М., 2021, с. 17-18).

Оскільки тренінг має елементи арт-терапевтичного впливу, необхідно попіклуватися про наявність у учасників необхідних матеріалів для виконання завдань – цупкий папір розміром не менше А 4, ручки (в т.ч. різнокольорові, з блиском, з запахом і т.д.), олівці (без обгортки, в ідеалі – воскові), гумки, пензлики, фарби, фломастери, маркери, клей ПВА, кольоровий папір, різні підручні матеріали для творчості – стікери, вирізки з журналів, наліпки, пластилін, мереживо, нитки, блискітки, крафтовий папір тощо.

Під час створення програми тренінгово-семінарських занять брався до уваги аналіз структурних

елементів тренінгових програм (Мороз Л., 2007). Як провідне завдання ми поставили перед собою розробку такого алгоритму тренінгу, який забезпечив би єдність мети, змісту та форм навчання. Структура програми передбачає поєднання теоретично-інформаційного блоку та тренінгових вправ з подальшим психологічним аналізом і інтерпретацією. У програмі значна увага приділяється формуванню і розвитку таких важливих складових резильєнтності як регуляція емоцій (емоціна стабільність), добросовісність (просоціальна поведінка), екстраверсія (орієнтація на інших людей, на зв'язки з ними, підтримку) та відкритість досвіду (опанування новим досвідом, навичками, така собі пошукова активність у ситуації невизначеності) тощо (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023).

Кожен модуль нашої програми психолого-педагогічного тренінгу з підвищення рівня резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного стану складається з початкового, основного та завершального етапів (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023). На початковому етапі відбувається ознайомлення першокурсників-учасників тренінгу з програмою занять, з правилами участі у тренінгу та з'ясування їх очікувань.

Якщо до участі у тренінгу в рамках психопрофілактичної роботи з першокурсниками не було проведено вимірювання рівня їх резильєнтності, учасникам пропонується попередня психодіагностика з метою визначення початкового рівня резильєнтності, наприклад, з допомогою україномовної версії Connor-Davidson Resilience Scale or CD-RISC-10 (адаптація – Школіна Н., Шаповал І., Орлова І., Кедик І., Станіславчук М., 2020). Нами було здійснено процедуру стандартизації сирих балів за даною версією шкали CD-RISC-10 (методом отримання нормалізованих балів) з метою визначення відповідних норм для українських студентів-першокурсників віком 17-18 років (Afuzova, H., Naydonova, G., & Krotenko, V., 2023).

Основна частина тренінгу починається з тренерського вступу, пояснення цілей, надання проблемної інформації за допомогою міні-лекцій та диспутів з актуалізацією досвіду учасників; обговорення наданої інформації, почуттів та переживань, які виникли у ході роботи. Даний етап передбачає активність учасників тренінгово-семінарських занять (мозковий штурм, творчі завдання тощо). Для подолання скутості і недостатньої активності можна використовувати допоміжні засоби, як от презентація тренера самого себе на початку знайомства з підкресленням не стільки фахових компетенцій, скільки особистісних особливостей (в т.ч. індивідуальне реагування на психотравмуючу ситуацію та суб'єктивні способи його «екологізації») (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023).

У ході роботи на основному етапі проводяться тренінгові вправи, після виконання яких організовується дискусія, групова рефлексія, надається зворотній зв'язок, у разі необхідності – коментарі тренера. Особливістю наших тренінгово-семінарських занять є активне залучення учасників тренінгу до самоаналізу та рефлексії – тобто, усвідомленню себе, своїх станів і особливостей власного реагування на зовнішні стимули.

Під час роботи тренінгових груп онлайн на це має закладатися додатковий час – враховуючи тривалість тренінгу, учасники отримують домашні завдання з подальшим обговоренням (рефлексією) на наступній зустрічі.

На завершальному етапі варто організувати обговорення роботи за модулем, дискусію, зворотній зв'язок, рефлексію, також проводиться актуалізація отриманих знань і досвіду. Наприкінці має бути передбачена психодіагностика як «вихідний» контроль ефективності проведеної роботи – як приклад, повторне опитування з допомогою україномовної версії Connor-Davidson Resilience Scale or CD-RISC-10 (адаптація – Школіна Н., Шаповал І., Орлова І., Кедик І., Станіславчук М., 2020) та аналіз зворотнього зв'язку від учасників тренінгу по його закінченню в якості самооцінки (вербальні реакції, письмові звернення) (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023).

Основний акцент тренінгово-семінарських занять зміщено на їх психоедукаційно-психотерапевтичне спрямування, що ґрунтується на позиціях схематерапії та передбачає трансформацію дезадаптивних емоційно-когнітивних структур у відповідні навички самодопомоги з метою збереження та відновлення психічного здоров'я під час складних життєвих ситуацій.

У теоретичній частині програми психолого-педагогічного тренінгу з підвищення рівня резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнної агресії учасники розглядають питання про резильєнтність як динамічний процес, важливість особистісного контролю у власному житті, роль ціннісних орієнтацій людини та соціальної підтримки у її благополуччі, теорію когнітивних пасток і теорію емоційного реагування. Практична частина програми передбачає групові форми роботи із студентами, спрямовані на процес самопізнання, у ході якого актуалізувалися усі структурні компоненти резильєнтності – когнітивний, емоційний і поведінковий (Афузова Г. В., Найдьонова Г. О., Кротенко В. І., 2023).

Розглянемо структуру психолого-педагогічного тренінгу «Розвиток навичок резильєнтності для збереження і зміцнення психічного здоров'я першокурсників закладу вищої освіти під час професійного навчання в умовах воєнного стану». Так, метою модуля І «Вступ» є висвітлення організаційних моментів тренінгової роботи, а також розвиток комунікативних навичок (вміння презентувати себе, встановлювати комфортні міжособистісні зв'язки) та асертивності (вміння у доброзичливій формі відстояти себе, виразити свої почуття та думки, не ображаючи і не порушуючи гідності інших людей). В ході реалізації модуля І учасники тренінгу отримують такі компетенції як вміння комунікувати, розвивати стосунки з іншими людьми та шукати соціальну підтримку.

Мета модуля ІІ «Коло мого контролю» полягає у навчанні учасників тренінгу визначати межі свого контролю за життям, зосереджувати свою увагу на тому, що робимо в даний момент, тут і тепер. В ході реалізації цієї мети формуються такі компетенції як вміння висловлювати свої думки та почуття, зосереджувати свою увагу, бути емпатійними до себе.

Модуль ІІІ «Мої цінності та пріоритети» має на меті допомогти учасникам тренінгу визначити та вчитися орієнтуватись на власні цінності та пріоритети, внаслідок чого у них формується вміння визначати свої ціннісні орієнтації та спиратись на них, розуміти сенс свого життя.

Навчитися корисному мисленню, визначити свої підтримуючі (ресурсні) опори у складні моменти життя, отримати перелік справ, дій, речей, які будуть покращувати емоційний стан, учасники тренінгу можуть на модулі IV «Корисне (позитивне) мислення», в результаті чого у них розвинуться навички позитивного мислення, зміцниться почуття впевненості у власних силах, підвищиться самооцінка.

Модуль V «Пошук соціальної підтримки» програми психолого-педагогічного тренінгу «Розвиток навичок резильєнтності для збереження і зміцнення психічного здоров'я першокурсників закладу вищої освіти під час професійного навчання в умовах воєнного стану» покликаний допомогти учасникам тренінгу усвідомити приналежність до спільноти та визначити своє коло соціальної підтримки, внаслідок чого вони розвинуть вміння вибудовувати взаємопідтримку та ефективну співдію, плекати життєдайні стосунки.

Такі компетентності як навички ефективної регуляції енергії та емоцій є результатом проходження учасниками тренінгу модулю VI «Саморегуляція у складних життєвих ситуаціях», зміст якого спрямований на навчання здобувачів першого рівня вищої освіти регулювати свій психоемоційний стан під час впливу стресових подій, турбуватись про мозок і психічні ресурси, плекати вдячність (Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України, 2023).

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Розроблений нами психолого-педагогічного тренінг з підвищення рівня резильєнтності першокурсників-здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнної агресії може гнучко використовуватися як під час зустрічей наживо, так і у форматі онлайн-зустрічей. У ході його апробації у 75% учасниць спостерігалися позитивні зрушення показника резильєнтності. Але, враховуючи невелику кількість студентів, які мали об'єктивну можливість пройти тренінг в повному обсязі (наживо та онлайн) через масовані обстріли та блекаути, варто в подальшому апробувати тренінг на більшій вибірці для підтвердження достовірності отриманих результатів. В цьому полягає перспектива подальшої роботи з психологічної підтримки першокурсників (і інших учасників освітнього процесу) на майбутнє у новоствореному під ці потреби Центрі психологічної допомоги та соціальної адаптації факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Список використаних джерел:

1. Афузова Г. (Ред.). (2023). *Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України*. Суми: Університетська книга. **2.** Афузова, Г. В. (2010). *Психологічні особливості професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами* (Дис. канд. психол. наук). Київ. **3.** Афузова, Г. В., Найдьонова, Г. О., Кротенко, В. І. (2023). Резильєнтність як чинник збереження психічного здоров'я в умовах воєнного стану. *Габітус, 53*, 100–104. **4.** Лефтеров В. О., Форманюк Ю. В., Третьякова Т. М. (2021). *Теорія і практика психологічного тренінгу*. Одеса: Фенікс. **5.** *Лист Міністерства освіти і науки України «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році»* (від 02.08.2022 № 1/8794-22). Видобуто з: https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62e/a2a/960/62ea2a960bc53893879406.pdf . **6.** Мороз Л. І. (2007). *Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС)*. (Монографія). Івано-Франковськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня». **7.** Afuzova, H., Naydonova, G., & Krotenko, V. (2023). A study of Ukrainian first-year students' resilience at the stage of adaptation to training and professional activities under martial law. *Studies in Comparative Education*, *(1),* 4–13. https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2023.288413. **8.** Maddi S. (2007). Relevance of Hardiness Assessment and Training to the Military Context. *Military Psychology, 19(1),* 61–70.

References:

1. Afuzova, H. (Ed.). (2023). *Rozvytok rezylientnosti zdobuvachiv pershoho rivnia vyshchoi osvity v umovakh voiennoho konfliktu na terytorii Ukrainy [Development of resilience of first-level higher education students in the context of military conflict in Ukraine].* Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian]. **2.** Afuzova, H. V. (2010). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoi spriamovanosti maibutnoho psykholoha na korektsiinu pidtrymku ditei z psykhofizychnymy vadamy [Psychological Features of the Future Psychologist's Professional Orientation to Correctional Support for Children with Psychophysical Disorders]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian]. **3.** Afuzova, H. V., Naidonova, G. O. & Krotenko, V. I. (2023). Rezylientnist yak chynnyk zberezhennia psykhichnoho zdorovia v umovakh voiennoho stanu [Resilience as a factor in maintaining mental health under martial law]. *Habitus, 53*, 100–104 [in Ukrainian]. **4.** Lefterov, V. O., Formaniuk, Yu. V. & Tretiakova, T. M. (2021). *Teoriia i praktyka psykholohichnoho treninhu [Theory and practice of psychological training].* Odesa: Feniks [in Ukrainian]. **5.** *Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Shchodo diialnosti psykholohichnoi sluzhby u systemi osvity v 2022/2023 navchalnomu rotsi»* (vid 02.08.2022 № 1/8794-22) [*Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the activities of the psychological service in the education system in the academic year 2022/2023"* (dated 02.08.2022 № 1/8794-22)]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62e/a2a/960/62ea2a960bc53893879406.pdf [in Ukrainian]. **6.** Moroz L. I. (2007). *Profesiino-psykholohichnyi treninh u stanovlenni osobystosti fakhivtsia (na prykladi pratsivnykiv OVS) [Professional and psychological training in the formation of a specialist's personality (on the example of IAA employees)]*. Ivano-Frankovsk: ZAT «Nadvirnianska drukarnia» [in Ukrainian]. **7.** Afuzova, H., Naydonova, G., & Krotenko, V. (2023). A study of Ukrainian first-year students' resilience at the stage of adaptation to training and professional activities under martial law. *Studies in Comparative Education*, *(1),* 4–13. https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2023.288413. **8.** Maddi S. (2007). Relevance of Hardiness Assessment and Training to the Military Context. *Military Psychology, 19(1),* 61–70.

AFUZOVA, H., KROTENKO, V. & NAIDONOVA, G. TRAINING AS A MEANS OF DEVELOPING THE RESILIENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION.

With our research, we want to draw attention to the need to find effective ways to provide psychological support to first-year students at the stage of adaptation to the conditions of professional training under martial law. As a result of the project "Development of resilience of first-level higher education students in the context of military conflict in Ukraine" funded by the Ukrainian Educational Researchers Association with the support of the European Educational Researchers Association, a program of psychological and pedagogical training "Development of resilience skills to preserve and strengthen the mental health of first-year students of higher education institutions during professional training under martial law" was developed. In this article, we describe the organizational basis for increasing the level of resilience of first-year students in the context of military aggression in order to preserve their mental health through the psychological and pedagogical training developed by us. We reveal the methodology, content, and structure of the psychological and pedagogical training "Development of Resilience Skills to Preserve and Strengthen Mental Health of First-Year Students of a Higher Education Institution During Professional Training under Martial Law". The psychological

and pedagogical training developed by us to increase the level of resilience of first-year students of the first level of higher education in the context of military aggression can be flexibly used both during live meetings and in the format of online meetings. During its testing, 75% of the participants showed positive changes in their resilience. However, given the small number of students who had the objective opportunity to complete the training in full (live and online) due to massive shelling and blackouts, it is worthwhile to further test the training on a larger sample to confirm the reliability of the results. This is the prospect of further work on psychological support for freshmen (and other participants in the educational process) in the future.

Key words: training, mental health, resilience, first-level higher education students, martial law.

DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.02
УДК376.016:811.161.2

С.І.Геращенко
s.i.herashchenko@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-7829-9722
І.М.Матющенко
irina-100@meta.ua
https://orcid.org/0000-0002-0684-4154

КОРЕКЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті розглядається питання реалізації принципу корекційної спрямованості навчання на уроках української мови в спеціальних закладах освіти, висвітлено шляхи застосування принципу корекційної спрямованості навчання з метою підвищення ефективності формування мовних знань та мовленнєвих компетентностей в учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках з української мови за рахунок використання спеціальних вправ та ігор, які були систематизовані та реалізовані у період навчання грамоти. Охарактеризовано основні корекційні прийоми у формуванні базових мовленнєво- комунікативних компонентів в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі вивчення української мови. Проаналізовано особливості використання принципу корекційної спрямованості навчання до визначення психолого-педагогічних умов забезпечення корекційно-розвиткової роботи у спеціальному закладі освіти. Дослідження будується на позиції, що корекційний ефект можливий за умови спеціальної організації уроків з української мови, на яких застосовуються спеціальні педагогічні прийоми, що впливають на виправлення властивих учням з інтелектуальними порушеннями особливостей і сприяють їхньому інтелектуальному і фізичному розвитку, становленню особистості.

Ключові слова: уроки української мови, корекційна спрямованість, учні з інтелектуальними порушеннями.

Постановка проблеми. Головною особливістю уроків української мови у спеціальній школі є їх корекційна спрямованість на формування, розвиток та активізацію комунікативно-мовленнєвих умінь, що є важливим компонентом успішної соціальної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями, а також, передбачає формування пізнавальних та соціальних компетентностей в учнів з інтелектуальними порушеннями; формування у них свідомого застосування отриманих на уроках української мови знань та усвідомлення власних потреб у співвідношенні їх з комунікативними вимогами суспільства; вихованні позитивних звичок, вміння справлятися з невдачами у навчанні; формуванні віри в свої можливості, позитивних взаємостосунків з однокласниками. Тобто, весь процес навчання має бути підпорядкований оптимістичній перспективності корекційно-виховної роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях питання навчання